

AYINTÂBÎ'NİN TERCÜME-İ TİBYÂN TEFİRİNİN MUHTEVA VE METOD BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Orhan İYİBİLGİN*

Öz

Tercüme-i Tibyân Tefsiri, Padişah IV. Mehmed'in isteği üzerine Tefsîrî Mehmed Efendi lakabıyla meşhur, Muhammed b. Hamza el-Ayıntâbî ed-Debbağ tarafından yazılmıştır. Padişah, Ayıntâbî'den Arapça dil kaidelerine uygun olarak nâzil olan Kur'ân-ı Kerim'i Türkçe'ye çevirerek, onun manasındaki gizlilikleri, eşsiz hakikatleri, istiare ve ince misalleri açıklamasını istemiştir. Ayıntâbî de tefsirini yazdıktan sonra padişaha ve halkın istifadesine sunmuştur.

Bazı bibliyografya kaynaklarında *Tercüme-i Tibyân* tefsirinin Şeyhülislam Debbağzâde Muhammed b. Mahmud'un eserleri arasında kaydedilmesine rağmen, bu tefsirin, Muhammed b. Hamza el-Ayıntâbî ed-Debbağ'a ait olan *Tercüme-i Tibyân* tefsiri olduğunu tespit edilmiştir.

Ayıntâbî'nin tefsirini, Beğavî, Râzî ve Beydâvî'nin tefsirlerinden alıntılarla yazdığı, gerekli gördüğü yerlerde bu kaynaklardan başka eserlerden de alıntı yaptığı, bu tefsirin, Hızır b. Abdurrahman el-Ezdi'nin *Tibyân* tefsirinin tercümesi olmadığı tespit edilmiştir.

Tefsirin kaynakları, metodu ve muhtevası hakkında bilgi vererek Ayıntâbî'nin yazmış olduğu bu tefsir ve müfessiri hakkındaki bilgiler tashih edilmiş, aynı zamanda Osmanlı Dönemi Tefsir Faaliyetleri içerisindeki doğru ve hak ettiği yeri alması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhammed b. Hamza el-Ayıntâbî ed-Debbağ, Ayıntâbî, Tibyân Tefsiri, Tercüme-i Tefsir-i Tibyân, Kur'ân Tercümelere, Türkçe Kur'ân Tefsirleri, Osmanlı Dönemi Tefsir Faaliyetleri.

The Evaluation Of Ayntâbî's Tercüme-i Tibyân Commentary With Regard To Content And Method

Abstract

The Commentary of Terceme-i Tibyan was written by Muhammed b. Hamza el-Ayntabi ed-Debbağ, who was also known as Tefsîrî Mehmet Efendi, upon the will of Sultan IV. Mehmed. The Sultan wanted Ayıntâbî to translate Koran, the original of which is in Arabic, into Turkish and explain the secrets, unique truths, metaphors and graceful examples of it. After Ayntabi wrote the Commentary, he presented it to the Sultan and the the people.

We realized that some of the commentaries of *Tercüme-i Tibyân* in our library were recorded in the name of Şeyhülislam Debbağzâde Muhammed b. Mahmud. We also came across that in some bibliography sources, the commentary of *Tercüme-i Tibyân* was recorded among the Works of Şeyhülislam Debbağzâde Muhammed b. Mahmud. We determined that the commentaries of *Tercüme-i Tibyân* which was recorded in the name of Şeyhülislam Debbağzâde Muhammed b. Mahmud in our libraries was actually the commentary of *Tercüme-i Tibyân* which belonged to Muhammed b. Hamza el-Ayıntâbî ed-Debbağ. We determined that in the bibliography sources, this commentary was recorded among the works of Şeyhülislam Debbağzâde Muhammed b. Mahmud by mistake, in fact its author was Muhammed b. Hamza el-Ayıntâbî ed-Debbağ. Ayntabi wrote the commentary using the quotations from Begavî's, Razi's and Beydavi's commentaries. He, when needed, used some other quotations, too. We also identified that this commentary wasn't the translation of Hızır b. Abdurrahman el-Ezdi's Tibyân commentary.

* Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (orbilgin@hotmail.com). Bu makale Orhan İyibilgin'in *Ayıntâbî'nin Tercüme-i Tibyân Tefsirinin Muhteva ve Metod Bakımından Değerlendirilmesi* adlı doktora tezinden (I. Baskı, Kastamonu 2013) faydalanarak hazırlanmıştır.

In our study we evaluated resources of the commentary, the content and the method which Aynatabi followed while writing the commentary of Tercüme-i Tibyân by giving information. The information about the writer of Tercüme-i Tibyân and its interpreter was clarified. Besides, in our study we enlightened the position of this commentary /Tercüme-i Tibyân in the Commentary Activities in the Ottoman Age.

Keywords: Muhammed b. Hamza el-Ayıntâbî ed-Debbağ, Ayıntâbî, Tibyân Tefsiri, Tercüme-i Tefsir-i Tibyân, Translations of Koran, Turkish Commentary of Koran, Commentary Activities in the Ottoman Age.

Giriş

Kur'ân-ı Kerim, Allah Teâlâ'nın insanlara kıyamete kadar rehber olarak gönderdiği son kitaptır. Hz. Muhammed vasıtasıyla insanlara ulaştırılmıştır. Peygamberimizin (s.a.) Kur'ân'ı insanlara ulaştırmanın yanında, onu açıklama ve öğretme görevi de mevcuttur.

Bütün insanlığın hidayet rehberi olan Kur'ân-ı Kerim'in açıklanması, Peygamberimizden (s.a.) sonra, onun varisleri olan âlimlerin görevidir. Tefsir, Peygamberimizle (s.a.) başlamış, sahabe, tabiun ve sonraki dönemlerde çeşitli metotlarla günümüze kadar devam edegelmiştir. Kıyamete kadar insanları hidayete ulaştıracak kitabın açıklama ve tefsirinin yapılması elbette gereklidir.

Kur'ân-ı Kerim sadece Araplara gönderilmiş bir kitap olmadığından, Arapça konuşmayan diğer milletler tarafından da anlaşılması için, çeşitli dillere çevrilmiştir. Bu çeviri küçük çaplı da olsa ilk dönemlerden¹ itibaren başlamıştır. İslam dininin Arapça bilmeyen milletlere tebliği için Kur'ân'ın diğer dillere tercümesi bir ihtiyaçtır.

Ayıntâbî'nin *Tercüme-i Tibyân* adlı tefsiri de Arapça bilmeyenlere Kur'ân'ı anlatmak amacıyla yazılan Türkçe tefsirlerin başta gelenlerindedir. Bu nedenle pek çok yazma nüshası mevcuttur ve matbaanın kullanılmaya başlamasıyla müteaddit defalar basılmıştır. Hem önemli bir ihtiyacı karşılaması hem de kaynakları ve metodu itibarıyla şöhret bulmuş bu tefsir hakkında maalesef bazı yanlış bilgiler biyografi kaynaklarında mevcuttur.

Makalede, bahse konu tefsirin yazarının kimliği, onun Ezdî'nin *Tibyân* tefsirinin tercümesi olduğuna dair yanlış bilgiler tashih edilmiştir. Bu sebeple önce yazarın hayatı, kimliği ve eserleri hakkında bilgiler verilmiş daha sonra *Tercüme-i Tibyân* tefsiri, kaynakları metot ve muhtevası ortaya konularak *Tibyân* tefsirinin tercümesi olmadığı ispatlanmıştır.

1 Muhammed Hamidullah, Kur'ân-ı Kerim'in Selman el-Farisi tarafından Farsçaya çevrildiğini bildirmektedir. (Muhammed Hamidullah, *Le Saint Coran*, Paris, 1989, s. 37).

TEFİR, TERCÜME VE MEAL KAVRAMLARI

Arapça bilen ve bilmeyen insanların Kur'ân-ı Kerim'i anlayabilmeleri maksadıyla yapılan çalışmalar tercüme, tefsir ve meal başlıkları altında incelenebilir. *Tercüme-i Tibyân* tefsiri Türkçe olarak birden fazla kaynaktan tercümelerle yazılmış bir tefsir olması nedeniyle kısaca tercüme, tefsir ve meal kavramlarının açıklanmasında fayda mülâhaza edilmiştir. Aynı zamanda tercüme madde-sinde yapacağımız açıklamalar Ayıntâbî'nin *Tercüme-i Tibyân* tefsirinin tek bir eserin tercümesi olmadığını anlamamıza da yardımcı olacaktır. Bu kavramlar kısaca şöyledir;

Tefsîr

Tefsîr kelimesi فسر ya da سفر köklerinden gelmektedir. فسر kelimesi lügatte, tabibin hastalığı teşhis için bakmış olduğu az bevl (idrar) suyuna denir.² Keşf etmek, beyan etmek, üzeri kapalı bir şeyi açıklamak, ızhar etmek' gibi manalara gelen *tefsîr*, ıstilahî manada tefsirciler tarafından farklı şekillerde tarif edilmiştir. Bunlardan birkaçını şöyle sıralayabiliriz: Tefsir, manaya açık bir şekilde delalet edecek bir lafızla ayetin manası, durumu, kıssası ve iniş sebe-bini açıklamaktır.³

Tefsirin âlimler arasındaki yaygın anlamı, "Kur'ân-ı Kerim'in manalarını keşfetmek, ondaki müşkil ve garip lafızlardan kastedilen şeyi beyan etmek"⁴ demektir. Ancak bu manada tefsir kelimesi yalnız Kur'ân'a has bir açıklama olmayıp, ilmi, edebi ve fikri eserlerdeki açıklama ve izahları da içerir.⁵ Beyan ehline göre tefsir kelimesi kapalı ve anlaşılmaz olan sözün kapalılığını giderip açıklayacak şekilde sözü uzatıp fazlalaştırmaktır.⁶

Bazıları da tefsiri şöyle tanımlamışlardır: "Ayetlerin inişlerini, durumlarını ve kıssalarını, ayetlerin nazil olduğu sebepleri, sonra Mekkî ve Medenî, muhkem ve müteşâbih, nâsih ve mensuh, hâss ve âmm, mutlak ve mukayyed, mücmel ve müfesser oluşlarını, helali haramı, va'di ve vaîdi, emri ve nehyi, ibret ve emsali gösteren bir ilimdir."⁷

2 İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâleddîn, *Lisânu'l-arab*, Beyrut, 1374, V, 55; İsmail b. Hammad Cevherî, *es-Sihâh*, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1998, II, 781; ez-Zebîdî, Muhammed Murtaşâ el-Huseynî el-Vasiti, *Tâcu'l-arûs*, Mısır, 1306, III, 470.

3 Seyyid Şerif Cürçânî, *Kitâbu't-ta'rifât*, Beyrut, 1988, s. 63.

4 Muhammed Abdülazim Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire: Daru'l-Hadis, ts., I, 471; Muhammed Huseyn Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-mufessirîn*, Beyrut: Daru'l-İhyâ't- Tûrâsî'l-Arabî, ts., I, 13-15.

5 İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Yedinci Baskı, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 1989, s. 221; Davut Aydüz, *Tefsir Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, İstanbul: Işık Yayınları, 2000, s. 12.

6 Muhammed Ali Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhâti'l-fünûn*, İstanbul (Ofset), 1984, II, 1115-1116.

7 Celaledin es-Süyûtî, *el-İtkân fi ulûm'il-Kur'ân*, Kahire: Dârü't-Tûras, 3. baskı, 1985, II, 222.

Osmanlı döneminde yaşamış olan âlimlerimizin yapmış oldukları tarifler genelde birbirlerinin aynısı olduğu için buraya misal kabilinden bir tanesini aldık: “Elfâz-ı Kur’âniyyenin keyfiyyet-i nutkundan, medlûlât-ı lügaviyye ve ıstılâhiyyesinden, ahkâm-ı efrâdiyye ve terkîbiyyesinden, hâl-ı terkipte elfâz-ı mezkûreye mahmûl olan me’âni-i sâneviyyesinden, marifet-i neshten, sebeb-i nüzulden, mübhemi muvaddıh kıssalardan bahs eyler.”⁸

Bu tariflere göre tefsir Kur’ân-ı Kerim’in ayetlerini sebeb-i nuzûl, Mekki ve Medenî, muhkem ve müteşâbih, nâsîh ve mensuh, hâss ve âmm, mutlak ve mukayyed, mücmel ve müfesser... oluşları bakımından ele alarak inceleyen ve ihtiva ettiği manaları ortaya koymaya çalışan bir ilimdir. Kur’ân-ı Kerim tefsiri Arapça yapılabileceği gibi, diğer dillerde de yapılabilir. Aynı zamanda farklı dillerde yapılan Kur’ân tefsirleri başka dillere tercüme edilebilir.

Tercüme

Lügat manasıyla tercüme; tefsir ve beyan etmek, çevirmek, nakletmek, bir dil-den başka bir dile çevirmek, bir lisanı diğer bir lisan ile tefsir ve beyan etmek, bir lafzı onun yerini tutacak başka bir lafız ile değiştirmek,⁹ bir lisandan diğer bir lisana çevirmek¹⁰ gibi anlamlara gelir. Bu açıklamaları şöyle ifade etmek de mümkündür: Tercüme, bir lisanda söylenen sözleri veya yazılan bir metni, başka bir lisana çevirmek¹¹ bir kelâmın manasını diğer bir lisanda dengi bir tabirle ifade etmektir.¹²

İstilah manasıyla Kur’ân tercümesi ise, ilahi kelâmın manasını, bütün mana ve maksatlarına bağlı kalmak şartıyla, Arapçadan başka bir dildeki kelimelerle ifade etmektir.¹³

Tercümenin bu şekilde, aslın mana ve maksatlarına tamamen mutabık olması için, sarahatte, delalette, icmalde tafsilde, umumda hususta, ıtlakta takyitte, kuvvette isabette, hüsn-i edada, üslub ve beyanda; hâsılı, ilimde, sanatta, asıldaki ifadeye, hem mana hem de tabir itibariyle müsavi olması gerekir. Bütün bu hususlarda asla muvafık ve mutabık olmaması halinde tercüme mükemmel olamaz; eksik bir anlatış olur.¹⁴

8 Sırrı Girîdî, *Tabakât ve Âdâb-ı Müfessirîn*, İstanbul: Der Saadet Matbası, 1312, s. 1.

9 Ebu’l-Bekâ el-Hüseynî Kefevî, *Külliyyât*, ‘Tercüme maddesi’, Bulak, 1253, s. 129.

10 Şemseddin Sâmi, *Kâmus-ı Türki*, İstanbul, 1978, s. 397.

11 Hüseyin Kazım Kadri, *Türk Lügati (Dili)*, *Türk Dillerinin İştikâkı ve Edebî Lügatleri*, İstanbul, 1928, II, s. 134.

12 Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, İstanbul: Eser Yayınları, 1971, I, 9.

13 Zürcânî, *Menâhilü’l-irfân*, II, 7.

14 Elmalılı, *a.g.e.*, I, 9; Hidayet Aydar, *Kur’ân-ı Kerim’in Tercümesi Meselesi*, İstanbul, 1996, s. 58.

Edebi bir hususiyet taşımayan, sadece akıl ve mantığa hitab eden ilmi ve fikri eserlerin, ifade gücü bakımından zengin ve gelişmiş dillere gerçek manada tercümesi mümkün olduğunda şüphe yoktur. Hâlbuki hem akla hem ruha hem de edebi zevk ve hissiyata hitab eden, kıymetli eserlerin herhangi bir dile tercümelerinde başarılı olunduğu nadiren görülmektedir.¹⁵ Eğer eserin yazıldığı dil Arapça gibi oldukça zengin ve canlı, tercüme edildiği dil ise ona nazaran daha sığ ve basit ise bu tercümenin başarılı olma ihtimali söz konusu değildir. Kur'ân-ı Kerim Allah kelimidir. Bu nedenle ihtiva ettiği ayetlerin çeşitli mana boyutlarına sahip olması da Kur'ân-ı Kerim'in başka bir dile hakkıyla tercüme edilmesini imkânsızlaştırmaktadır. Hâsılı tercüme, Kur'ân'dan mütercimın anlayabildiği kadar bazı şeyleri anlatabilirse de hakkıyla anlatamaz, anlattığı şeylerde de Kur'ân hüküm ve kıymetine haiz olamaz. Mamafih şunu da unutmamalıdır ki Kur'ân anlaşılmaz bir kitap değildir.

Hatta وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ ¹⁶ buyurulduğu üzere manasını en kolay ve açık bir surette anlatan ve tekellüfsüz, tasannusuz su gibi akan, nur gibi parlayan bir kitab-ı mübindir. O kendisini bütün insanlığa duyurmak ve anlatmak için nazil olmuş ve duyurmuştur. Ancak onun manası ihata olunub bitirilemez. Bir manası inkişâf ederken arkasından bir mana daha, arkasından bir mana daha ilh... yüz gösterir.¹⁷

Meal

Meal kelimesi اول kökünden mimli mastardır.¹⁸ Meal, bir şeyin varacağı gaye manasına ism-ı mekândır. Bir şeyin koyulaşıp katılaşmasına da meal denir. Bundan başka meal bir şeyi eksiltmek manasına da gelir, onun için örfte bir kelamın manasını her yönüyle aynen değil de biraz noksanıyla ifade etmeğe de meal denilmiştir.¹⁹

Meal kelimesi önceden bugün bildiğimiz manada kullanılmamaktaydı. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Kur'ân'ın manaları Türkçe olarak ifade edilirken eksikler kaldığına işaret etmek için tefsirinin isminde bu kelimeyi kullanmıştır. Meal kelimesi böylelikle literatürümüze girmiş ve zamanla bugünkü anlamına ulaşmıştır.²⁰

15 Elmalılı, *a.g.e.*, I, 9-10.

16 Kamer, 54/17, 22, 32, 40, "Şânımınâma Kur'ân'ı müyesser (kolaylaştırılmış) de kıldık düşünmek için, fakat düşünen mi var?"

17 Elmalılı, *a.g.e.*, I, 15-16.

18 İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, XI, 32-40; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, VII, 214-215.

19 Elmalılı, *a.g.e.*, I, 30.

20 Meal sözcüğü, 1935'te Elmalılı Hamdi Yazır'ın *Yeni Mealli Türkçe Tefsîr* adlı eserinin neşriyle literatüre girmiş olup bu sözcük o dönemin şartları neticesinde terimleşmiş, zamanla da form

Burada meal kelimesinin daha önceden kullanılmadığını kastetmiyoruz. Bu kelimeye daha önceki tefsirlerde de rastlanmaktadır. Mesela Sırrı Girîdî, âyetlerin tercümelerini yazarken ‘*Hulasa-i meal-i münüfi*’ başlığını kullanmaktadır.²¹ Ancak onun meali, bir nevi tefsirî tercüme niteliğindedir. Burada bizim tarifini verdiğimiz meal ise bundan tamamen farklı bir şekil ve anlayış arz etmektedir.

Tercüme çeşitleri

Tercüme, bir dille ifade edilen manaların başka bir dile aktarılması demek olsa da bu aktarımlar hep aynı metotla yapılmamakta bilakis bir kısım farklılıklar arz etmektedir. Bu farklılıklar literatürümüze ‘Tercüme çeşitleri’²² olarak girmiştir. Kısaca şu şekilde açıklayabiliriz:

Misli misline tercüme: Aslın aynısıdır. Bir lafzın ihtiva ettiği bütün manaları ve işaretleri, hiç eksik bırakmaksızın ve hiç ilave yapmaksızın aynen, başka bir dildeki lafızlarla ifade etmektir. Bu tür tercüme kat’î sûrette ne Kur’ân için ve ne de alelade bir eser için mümkündür.²³

Tanziri tercüme: Bu tercüme daha ziyade edebi şiirlerde kullanılır. Bunda asıl metin tercüme edilmez, fakat onda kullanılanın benzeri bir ifade kullanılır. “Hem akla hem kalbe, yahut yalnız zevk u hissiyata hitab eden ve lisan nokta-ı nazarından edebi kıymeti ve zevk-ı sanatı haiz bulunan canlı ve bedii eserlerin tercümelerinde muvaffakiyet görüldüğü nadirdir. Bunları tanzir etmek, tercüme etmekten daha kolay gelir”²⁴ Kur’ân’a nazire getirmek ise mümkün değildir. Kur’ân’ın insanlara ve cinlere meydan okuduğu (tehaddi) ayetleri yüzyıllardır cevapsız kalmış ve hala bütün azametiyle zirvedeki mevkilerini korumaktadırlar.

Manzum tercüme: Bir metnin şiir halinde başka bir dile çevrilmesidir. Şiir ölçüleri ve kalıpları arasında kaybolan ve değişen manaların haddi hesabı yoktur.

---

ve içeriği bugünkü standart haline ulaşmıştır. Düccane Cündioğlu, *Sözlü Kültür’den Yazılı Kültür’e Anlam’ın Tarihi*, İstanbul: Tıbyân Yayınları, 1997, s. 268.

21 Sırrı Giridi, *Sırr-ı Furkân/Tefsir-i Sure-i Furkân*, İstanbul: Dersaadet Matbası, 3. baskı, 1312, I, 14.

22 Muallim Naci, tercümeyle aynen, mealen, tevsî’an olmak üzere üçe ayırır. Dillerin, anlatım bakımından farklılıklar göstermesi karşısında her zaman, aynen tercümenin mümkün olmadığını söyler. Şöyle der: “Bir lisanda, bazı ifadat bulunur ki diğer lisana aynen tercüme edilecek olsa hiçbir şey anlaşılmasın. Anlaşılsa da zevki çıkmaz”. Naci, mealen tercümeyle daha sağlam bir yol olarak görür. Bu tarz tercüme arasında, ifade olunacak “maksad-ı asliyi ihlal değil, izah ve tezyin eyliyerek bazı tabirat ilave edilecek olursa” tevsî’an tercüme vücud bulur. (Celal Tarakçı, *Muallim Naci*, Ankara 1994, s. 36).

23 Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi Tabakatü’l-müfessirîn*, İstanbul, 1973, I,101.

24 Elmalılı, a.g.e., I, 9-10.

Harfi (lafzi) tercüme: Mütercim, takati ve dilin uygunluğu nispetinde, Kur'ân'ın her lafzının yerine, ona bedel olarak, tercüme ettiği dilde o lafzın müradifi olan başka bir lafzın konmasıdır, Kur'ân'ın, kelime ibare yahut nass cihetiyle Arapçadan başka bir dile nakledilmesidir. Bu tür tercüme hakikatte bazı harf, fiil ve isimlerin manalarını eda edip etmediğine veya bu edanın cüz'i olup olmadığına bakmaksızın Kur'âni ibarelerin harfi olarak nakline dayanır ki bu tercümenin, Kur'ân-ı Kerîm'de isti'mali son derece güç, hatta bazen imkânsızdır.

Manevi tercüme: Asıl dildeki kelimelerin tertibine ve nazmına bağlı kalmaksızın, herhangi bir sözün manasını, başka bir dil ile beyan ve izah etmektir. Bu tercüme tarzında mütercim, aslî dildeki ifadeleri iyice anladıktan sonra, onların ifade ettiği manayı, başka bir dile, kendi üslup ve ifade tarzıyla nakleder. Bu tercüme tarzında gaye, metindeki mana ve maksatların başka bir dile güzelce ifade edilmesidir. Kur'ân'ın bu şekilde tercümesinin mümkün ve meşru olduğu konusunda ittifak vardır.

Tefsiri tercüme: Asıl dildeki kelimelerin tertibine ve nazmına bağlı kalmaksızın herhangi bir sözün manasını, bazı şerh ve açıklamalarla başka bir dile nakletmektir. Bu tarz bir tercüme, Kur'ân'ın doğrudan doğruya Arapçadan başka bir dile, çok kısa olarak şerh ve tefsir edilmesi şeklinde olabileceği gibi, Arapça olarak yapılacak veciz bir Kur'ân tefsirinin tercümesi şeklinde de olabilir. O zaman bunu, *Kur'ân Tefsirinin Tercümesi* veya *Tefsiri Tercüme* diye de isimlendirmek mümkündür. Bu tercüme yöntemi, harfi ve manevi tercümeyle göre daha kolay ve daha sağlıklıdır. Kur'ân'ın manalarını yansıtmada konusunda daha güvenilirdir.

Kur'ân Allah kelamı olduğundan hem mana hem lafız yönünden mucizedir. Lafızları birden fazla manaya delalet etmektedir. O halde bu manalardan birinin tercihi diğerinin ihmali anlamına gelir ki, bu da yapılacak Kur'ân tercümelerinin eksik kalması demektir. Bu yüzden hiçbir Kur'ân tercümesi aslının yerine geçemez. Tercüme çeşitleri içerisinde Kur'ân-ı Kerim için en uygun olanı manevi ve tefsiri tercümedir. Kur'ân-ı Kerim ayetlerinin aynısıyla bir başka dile çevrilmesi mümkün değildir.

MUHAMMED B. HAMZA el-AYINTÂBÎ

Muhammed b. Hamza ed-Debbağ,²⁵ Ataları dericilikle uğraştığı için bu nisbeyle anılmıştır. Doğduğu yer Gaziantep olduğu için Ayıntâbî, ömrünün ço-

25 Şeyhî, Mehmed Efendi, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye ve zeyilleri: Vekâiyu'l-fudalâ*, nsr. Abdülkâdir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989, II, 158.

ğunu Sivas'ta geçirdiği ve oraya yerleştiği için Sivâsî nisbeleriyle de anılmaktadır.²⁶ Ayıntâbî Mehmed Efendi tefsirle fazla meşgul olması nedeniyle ilim çevresinde Tefsîrî Efendi, Tefsîrî Mehmed Efendi ve Muhammed et-Tefsîrî şeklinde meşhur olmuştur. Bağdatlı İsmail Paşa hanefî fakihî olduğu düşüncesiyle el-Hanefî nisbesini de belirtmiştir.²⁷ Ancak müellif bazı konularda tefsirinde şafii mezhebine ait görüşleri tercih etmektedir.

Nitekim Ayıntâbî tefsirinde fikhî konularda mezheplerin görüşlerini belirtmiş, çoğunlukla da tercihte bulunmamıştır. Fakat Fâtiha süresinin tefsirinin sonunda, namazda imama uyan kimsenin kıraatı mevzûunda, on başlık altında imama uyan kimsenin Fâtiha süresini okuması gerektiğini savunmuştur. Bu, İmam Şâfiî'nin görüşüdür. Ayıntâbî de bunun İmam Şafii'nin görüşü olduğunu ifade ederek benimsediğini, özellikle onuncu maddede şu şekilde ifade etmektedir: "İmam Ebu Hanîfe'ye göre imam arkasında namaz kılarken Fâtiha okumak, namazı bozamaz. Ama onu okumanın terki, bize göre namazı bozar."

Aynı şekilde Bakara suresi 2/232. ayetin tefsirinde Ayıntâbî, kadının kendini nikahlamaya yetkisi olmadığını eğer buna malik olsaydı velinin onu men etmesinin manası olmayacağını zikretmektedir. Bunu Beğavî tefsirinden almıştır. Beydâvî tefsirinde de İmam Şafii'nin görüşünün bu istikamette olduğu belirtilerek aynı görüş zikredilmektedir. Burada Ayıntâbî, İmam-ı Azam Ebu Hanîfe'nin kadının kendini nikâhlama yetkisine dair görüşünü zikretmemiş, mezhepler arasında ihtilaf bulunduğu dair bir şey de söylemeden ayetten anlaşılan mananın kadının kendini nikâhlama yetkisi olmadığını söylemiş, bunun İmam Şafii'nin görüşü olduğunu da zikretmemiştir. Ayıntâbî'nin, kadının velisinin izniyle nikâhlanması, imama uyan kimsenin arkasında Fâtiha suresini okuması gibi konulardaki görüşleri, bizde amelde şafii mezhebine mensup olduğu kanaatini oluşturmuştur.

Yine amelin imandan bir cüz olup olmaması, imanın artması eksilmesi konusundaki ayetleri İmam Şâfiî'nin (v. 204/819) görüşüne uygun olarak tefsir etmektedir. Bakara 2/3, Hucurat 49/14, Enam 6/158. ayetlerin tefsirinde amelin imandan bir cüz olduğu, Tevbe 9/124, Enfal 8/2. ayetlerin tefsirinde de imanun artacağı ve eksileceği görüşünü tercih etmiştir.²⁸ Ayıntâbî imanun artması ve eksilmesi konusunda, fikhî meselelerde yapmış olduğu gibi İmam Şafii'nin görüşüne uygun tefsirde bulunmuştur. Buradan Ayıntâbî'nin itikatta Eş'arî, amelde Şafii mezhebine mensup olduğu kanaatimiz güçlenmektedir.

26 Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin: terâcimu musannifi'l-müellifi'l-kütübi'l-arabiyye*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, 1957, IX, 272.

27 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin esmâu'l-müellifin ve âsâru'l-musannifin*, İstanbul: 1955, II, 307.

28 İyibilgin, *Ayıntâbî'nin Tercüme-i Tibyân Tefsiri*, s. 132-139.

Maalesef doğumu ve hayatı hakkında kaynaklarımızda ayrıntılı bilgi mevcut değildir. Çalışkan, tefsirinin Osmanlıda ve günümüzde meşhur olmasına rağmen hayatının kapalı kalması nedeniyle 'kitabı kendinden meşhur' ifadesini kullanmaktadır.²⁹

Akli ilimleri Amid'deki Mesudiye Medresesi hocalarından Gürâni Ali Efendi ve Zeyne'l-Abidin Efendi'den tahsil etmiştir. Tefsir ve hadis ilmini de Şeyh Ebu'z-Ziya ve'n-Nur Ali Şebrâmellisî'den okumuştur. Ayrıca Âkif Efendi'nin babası Bayram Efendi'den ve Mesudiye Medresesi'ndeki hocalardan dersler almıştır. 20 yaşına geldiğinde Sivas'a gitmiş ve orada müderrislik yapmıştır.³⁰ Bir ara ilim tahsili için Sivas'tan başka Trablusşam ve Dimeşk'te bulunmuştur.³¹

Sivas'ta müderrislik yaptığı dönemde şöhret bulması üzerine IV. Mehmet döneminde Şeyhü'l-İslam Minkarizâde Yahya Efendi (1018/1609-1088/1677) tarafından İstanbul'a çağrılmıştır. Burada huzur derslerine katılmış ve çeşitli hediyelere nail olmuştur. İstanbul'da kalması arzu edilmişken Sivas'a dönmesi icap etmiş, tekrar Şifâiye Medresesi'ne müderris olarak gönderilmiştir.³²

Müfessir, kaynakların ifade ettiğine göre âlim ve faziletli bir insandı. Nakşibendî tarikatına mensup olup salih bir kişiydi. Ayrıca oldukça cömert olduğu, öğrencilerine yakın ilgi gösterdiği, onların bir mahalle gittiklerinde yol harcırahlarını verdiği ve Ramazanda her akşam öğrencilerini iki gruba ayırarak iftar verdiği kaynaklarımızda zikredilmektedir.³³

Ayıntâbî, Rebiü'l-evvel ayının yirmi ikinci pazartesi gecesini 1111/1699 tarihinde vefat etmiştir. Kabri önce Sivas'ta Kabakyazısı mezarlığında iken I. Dünya savaşı sırasında Sivas milletvekili Mütevellizâde Yusuf Ziya Başaran tarafından Ali Ağa Camii haziresine nakledilmiştir.³⁴ Kitabesinde şunlar yazılıdır:

Lâ ilâhe illallah Muhammedü'r-Resûlullah

لا اله الا الله محمد رسول الله

Hâzâ merkad-i Hazret-i Müfessir

هذا مرقد حضرة مفسر

29 İsmail Çalışkan, "Tefsîrî Mehmed Efendi'nin Tefsîr-i Tibyân Adlı Eserinin Osmanlı Dönemi Tefsir Faaliyetlerindeki Yeri ve Dönemin Siyasi-Sosyal Yapısı İçin Anlamı", *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları I*, Ankara: İlim Yayma Vakfı, Haziran 2011, s. 221.

30 Şeyhî, *Vekâyiü'l-fudalâ*, II, 158; Âkifzâde Abdurrahman el-Amâsî, *Kitâbü'l-mecmû' fi'l-meşhûd ve'l-mesmû'*, Millet Kütüphanesi (Ali Emiri Arabi) nr. 2527, 38a.

31 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin esmâu'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*, II, 307; *Îzâhü'l-meknûn fi'z-zeyl alâ Keşfi'z-zunun an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn* (nşr. Kilisli Muallim Rifat-Şerafeddin Yaltkaya), İstanbul, 1972, I, 141.

32 Şeyhî, *Vekâyiü'l-fudalâ*, II, 158.

33 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul: (Matbaa-i Amire baskısından tıpkıbasımdır), 1308, IV, 199.

34 Rıdvan Nafiz ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Sivas Şehri*, İstanbul, 1928/1367, s. 136-137.

Mehmet Efendi rahmetullahi Teâlâ

محمد افندی رحمة الله تعالى

Aleyhi rahmeten vâsia

عليه رحمة واسعة

Sene 1111 (m.1699)

١١١١ سنة

Eserleri:

Ayıntâbî'nin tefsirinden başka Zâriyat suresinden Nas suresinin sonuna kadar *Beydâvî Tefsirine* haşiye, Hayâlî Ahmed Efendi'nin (v.875/1470) *Nesefti Akâidi* şerhine yaptığı haşiye, *Hâşiye alâ hâşiyeti Mîr Ebu'l-Feth (Âdâb-ı Mîri), Risale fi'l-Mantık*³⁵ adlı eserleri de mevcuttur.

TERCÜME-İ TİBYAN TEFSİRİ

Ayıntâbî'nin *Tercüme-i Tibyân Tefsiri* adlı eseri bazı bibliyografya kaynaklarında Şeyhü'l-İslam Debbağzade Muhammed b. Hamza'ya atfedilmiştir.³⁶ Aslında "Tefsîrî Mehmet Efendi" olarak meşhur Muhammed b. Hamza el-Ayıntâbî ed-Debbağ'a aittir.³⁷

Aynı zamanda *Tercüme-i Tibyân* tefsirinin Hızır b. Abdurrahman el-Ezdî'nin *et-Tibyân fi Tefsîr'il-Kur'ân* tefsirinin tercümesi olduğuna dair görüşler de mevcuttur.³⁸

Yukarıda tercüme maddesini açıklarken vermiş olduğumuz tariflerden *Tercüme-i Tibyân Tefsirinin* Hızır b. Abdurrahman el-Ezdî'nin *et-Tibyân fi Tefsîr'il-Kur'ân* tefsirinin tercümesi olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü tercüme bir lisanda söylenen sözleri veya yazılan bir metni başka bir lisana çevirmek, bir sözün manasını diğer bir lisanda dengi bir tabir ile ifade etmek etmektir. Hâlbuki "Tercüme-i Tibyân Tefsiri" ve "Tercüme-i Tibyân Tefsirinin Kaynakları" başlıklarında açıklayacağımız üzere Ayıntâbî Hızır b. Abdurrahman el-Ezdî'nin *et-Tibyân fi Tefsiri'l-Kur'ân* adlı tefsirinde zikrettiği rivayetler yerine

35 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin*, II, 307; Ayıntâbî, *Tercüme-i Tefsir-i Tibyân*, I, 1.

36 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin*, II, 307; Hayreddin ez-Zirikli, *el-A'lâm: kâmusu terâcimi li eşheri'r-rical ve'n-nisai mine'l-arabi ve'l-müstağribîn ve'l-müsteşrikîn*, 2. Baskı, Kahire: Matbaatu Kustasus, 1954, VII, 311; Carl Brockelmann, *G.A.L.*, Leiden: 1375/1956, II, 567; Süleyman Saadetin Müstekimzâde, *Davhatü'l-meşâyih Osmanlı Şeyhü'l-İslamları Biyografileri*, Kahire: Matbaatu Kustasus, 1954, 72,73; Şemseddin Sâmî, *Kâmusu'l-a'lâm*, İstanbul, 1308, III, 2116-2117; Adil Nüveyhid, *Mu'cemu'l-müfessirîn min sadri'l-islam hatta'l-asri'l-hâdir*, Beyrut: Müessesetu Nuveyhizi's-Sekafi, 1986/1406, s. 634.

37 Şeyhî, *Vekâiyü'l-fudalâ*, II, 158; Muhammed Hamidullah, *Kur'an Tarihi ve Türkçe Tercümelei Bibliyografyası*, haz. Sait Mutlu, İstanbul: Yağmur yayınları, 1965, s. 121.

38 İsmail Çalışkan, *Tefsîrî Mehmed Efendi'nin Tefsîr-i Tibyân Adlı Eserinin Osmanlı Dönemi Tefsir Faaliyetlerindeki Yeri*, s. 224; Abdülhamit Birışık, *Osmanlıca Tefsir Tercümelei ve Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin Mevâhib-i Aliyye'si, İslâmî Araştırmalar Dergisi*, XVII/1, Ankara, 2004, s. 60; Recep Arpa, *Ayıntâbî Mehmed Efendi'nin Tibyân Tefsiri ve Osmanlı Toplumundaki Yorum Değeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2005, s. 26.

başka rivayetler zikretmiş, onun ele aldığı i'rab, kıraat gibi konuları zikretmemiş kısacası onun tefsirini tercüme etmemiştir.

Tercüme çeşitleri başlığı altında vermiş olduğumuz çeşitler bakımından da konu değerlendirildiğinde Ayıntâbî'nin yapmış olduğu tefsir Hızır b. Abdurrahman el-Ezdî'nin tefsirinin tercümesi değildir. En geniş anlamıyla manevi ve tefsîrî tercüme üslubuyla tercüme yapılabilmesi için asıl metnin dil yapısı ve özellikleri göz önünde bulundurulmasa bile manasının verilmesi ve bu mana üzerinden açıklama yapılması gerekir. Hâlbuki Ayıntâbî tefsirinde Hızır b. Abdurrahman el-Ezdî'nin tefsirini ne lafzen nede manen tercüme etme çabasına girmiştir. Ama kaynakları bölümünde zikredeceğimiz eserlerden manevi tercüme metoduyla tercümelerde bulunmuştur.³⁹

Nitekim Ezdî, *Tibyân* tefsirinin girişinde, hamdele ve salveleden sonra bazı arkadaşlarının kendisinden ne fazla uzun ne de kısa, orta hacimde bir tefsir yazmasını istediklerini, bunu önce reddetmesine rağmen arkadaşlarının ısrarları üzerine kabul ettiğini ifade etmektedir. Tefsirini yazmaya başlamadan birkaç tefsir kitabını yanına aldığını, tefsirinde sebep-i nüzulleri, bazı i'rabları ve meselleri zikrettiğini, uzun olmasından çekindiğinden tekrarları hafzettini ifade etmektedir. Yine bazı enbiyanın kıssalarına dikkat çektiğini, bazı evliyaların haberlerini zikrettiğini belirtmektedir. Nasih ve mensuh ayetleri de ele aldığını ifade etmektedir. Aynı zamanda peygamber ve nebilerin sayılarını, nazil olan kitapları ve müfessirlerin tabakalarını zikrettiğini ve tefsirinin adını *et-Tibyân fi Tefsîr'il-Kur'ân* koyduğunu ifade etmektedir.⁴⁰

Ayıntâbî de padişahın kendisinden Türkçe bir tefsir yazmasını istediğinde, kendisine hazineden dört adet tefsir ve on adet lügat verildiğini, bunlardan faydalanarak tefsirini gerekli yerlerde ehl-i te'vilin görüşlerini zikrederek ve fıkhi meselelere de yer vererek yazdığını ifade etmektedir. Ayıntâbî, kendi tefsirini yazarken *et-Tibyân fi Tefsîr'il-Kur'ân* tefsirini dikkate aldığını dibacesinde belirtmektedir. Bu durum onun *et-Tibyân fi Tefsîr'il-Kur'ân*'ı birebir veya genişleterek tercüme ettiği anlamına gelmemektedir. Nitekim belirttiğimiz gibi Ezdî tefsirinde i'rablara yer verirken Ayıntâbî bunları zikretmemiş, Ayıntâbî fıkhi konuları yeri geldiğinde ele alırken Ezdî tefsirinde bu konulara öncelik vermemiştir.

Ayıntâbî ve Ezdî, tefsirlerinde bazı ortak kaynakları kullanmışlardır. Bu kaynakların başında Beğavî tefsiri gelmektedir. Ancak Ayıntâbî'nin, Ezdî'nin Beğavî'den aldığı rivayetleri değil farklı rivayetleri zikrettiği görülmektedir.

39 Bu konuda örnekler için bkz. İyibilgin, *Ayıntâbî'nin Tercüme-i Tibyân Tefsiri*, s. 42-63.

40 Hızır b. Abdurrahman el-Ezdî, *et-Tibyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, Süleymaniye Kütüphanesi, nr. 244, H. 726, s.1.

Hatta belirttiğimiz gibi aynı kaynaktan farklı rivayetleri tercihi bize bu iki tefsir arasında ancak metot bakımından bir benzerlik olabileceğini ve *Tibyân* tefsirinin tercümesi olmadığını göstermektedir.

Buradan anlaşılmaktadır ki Ayıntâbî metot olarak Ezdî ile benzer bir metot kullanmış, kaynakları bölümünde belirttiğimiz tefsirlerden alıntılarla tefsirini oluşturmuştur. Zikrettiğimiz gibi Ezdî de tefsirini yazarken bazı tefsir kitaplarını ele aldığını tefsirinin girişinde belirtmektedir.

Burada hedefimiz Ayıntâbî ve Ezdî'nin tefsirlerini karşılaştırmak olmadığından bir örnekle konuyu izah ettikten sonra Ayıntâbî'nin tefsir metodu hakkında bilgi vermeye geçeceğiz.

Ezdî, Yusuf suresi 4. ayetin tefsirine, i'rab ve Yusuf kelimesinin kökeni ile ilgili bilgi vererek başlamış, Arapça olmadığına dair görüşü zikrettikten sonra kıraata dair bilgi vermiş, Arapça olduğunu söyleyenlerin görüşünü de zikretmiştir. Kaynak olarak Beğavî'yi kullanmış, yine Beğavî'den Hz. Yusuf'un Yakub b. İshak b. İbrahim peygamber soyundan geldiğine dair rivayeti nakletmiştir.⁴¹

Ayıntâbî ise ayetin anlamını verdikten sonra rüyanın te'viline geçmiş, yıldızın kardeşleri, güneşin babası ve ayın teyzesi olduğunu belirtmiş, Hz. Yusuf'un annesi Rahil'in vefat ettiğini ifade etmiştir. Hz. Yusuf'un bu rüyayı 12 yaşında Kadir gecesinde Cuma günü gördüğünü zikretmiştir. Ayıntâbî de bu ayetin tefsirinde kaynak olarak Beğavî'yi kullanmıştır.⁴²

Görüldüğü üzere Ezdî ve Ayıntâbî aynı ayetin tefsirinde aynı kaynağı kullanmalarına rağmen farklı kısımlarını almışlardır. Aynı zamanda Ezdî ayetin tefsirinde, Beydâvî'den bir Yahudinin Hz. Muhammed'e Hz. Yusuf'un rüyası ile ilgili sorduğu soruya Peygamberimizin verdiği cevaba dair rivayeti nakletmiş, Ayıntâbî ise bu rivayeti tefsirine almamıştır.⁴³ Bu da Ayıntâbî'nin tefsirinin Ezdî'nin tefsirinin tercümesi olmadığını göstermektedir.

Tercüme-i Tibyân Tefsirinin Kaynakları

Tibyân tefsirinde Ayıntâbî, tefsir kaynağı olarak Beğavî'nin (v.516/1117) *Me'âlimu't-Tenzil*, Râzî'nin (v.606/1209) *Mefâtihü'l-Gayb* ve Beydâvî'nin (v.685/1286) *Envâru't-Tenzil* tefsirlerini almıştır.

Dibacede de belirtildiği gibi *Tibyân* tefsiri Padişahın Kur'ân'ın Türkçe'ye tercümesini istemesi üzerine yazılmıştır. Ancak Ayıntâbî sadece ayetlerin malarını vermekle yetinmemiş, yeri geldiğinde Süyûtî'nin (v.911/1505) *el-*

41 Beğavî, *Me'âlimu't-tenzil*, II, 257; Ezdî, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, HK. 3506, s.1.

42 Beğavî, *Me'âlimu't-tenzil*, II, 257; Ayıntâbî, *Tercüme-i Tefsir-i Tibyân*, I, 334.

43 Beğavî, *Me'âlimu't-tenzil*, II, 257; Beydâvî, *Envâru't-tenzil*, I, 357; Ezdî, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, s. 1; Ayıntâbî, *Tercüme-i Tefsir-i Tibyân*, I, 334.

İtkân'ından, Semerkandî'nin (v.373/983) *Bustânü'l-Ârifin Tenbîhu'l-Gâfilîn'inden* İmam Gazzâlî'nin (v.505/1111) *İhyâu U'lûmu'd-Dîn'inden*, İbn Arabî'nin (v.638/1239) *Futuhât-ı Mekkî'sinden*, İmam Şârânî'nin (v.973/1565) *Levâkîhu'l-Envâr'ından*, İmam Nevevî'nin (v.676/1277) *Ezkâr'ından* alıntılar yapmıştır. Bu yönüyle de tek bir eserin tercümesi değil, birden fazla kaynaktan tercümelerle yazılmış bir tefsirdir.⁴⁴

Tercüme-i Tibyân Tefsirinin Metodu ve Muhtevası

Ayıntâbî, tefsirinde öncelikle ayetlerin anlamlarını vermiş daha sonra zikretmiş olduğumuz kaynaklarından iktibaslarla tefsir yapmıştır. Kaynaklardan alıntı yaparken bazen isim zikretmiş, çoğunlukla da isim zikretmeden alıntı yapmıştır.

Beğavî'den alıntı yaparken "Meâlimü't-Tenzîl'de aydur", "İmam Beğavî aydur" gibi lafızlarla atıfta bulunmuş, aynı şekilde Beydâvî'den alıntı yaparken "Tefsir-i Beydâvî'de aydur", "Kadı Beydâvî aydur" diyerek atıfta bulunmuştur. Râzî'den de isim vererek alıntı yaparken Beğavî ve Beydâvî'de olduğu gibi bazen kendine bazen de tefsirine, bazen de her ikisine birden atıfta, "İmam Râzî Tefsir-i Kebîr'inde aydur" diyerek iktibasta bulunmuştur. Diğer kaynaklara da benzer şekilde atıfta bulunmasına rağmen çoğunlukla isim belirtmeden alıntılarda bulunmuştur. Mesela Ayıntâbî, "Allah Teâlâ karanlıkları ve aydınlığı yarattı." (En'am 6/1) ayetinin tefsirinde Beğavî'den isim vermeden alıntı yaparak şöyle tefsir etmiştir: "Vâkidî şöyle demektedir: "Bu ayet haricinde Kur'an'da zikrolunan karanlıkla küfür ve aydınlıkla iman kastedilmiştir. Ancak bu ayette kastedilen gece ve gündüzdür." Allah Teâlâ, gökleri ve yeri yaratmadan önce karanlıklar ve aydınlığı yaratmıştı, denildi. Peygamberimiz (s.a.) "Allah Teâlâ mahlûkatı karanlıkta yarattı, sonra üzerlerine aydınlık serpti. Üzerine nur gelen kimse hidayete ulaştı, gelmeyen kimse ise dalâlette kaldı." buyurmuştur."⁴⁵ Burada Ayıntâbî Beğavî'den alıntı yaparken Hasan ve Katade'den naklettiği rivayetleri ve denildi ki lafızıyla naklettiği iki görüşü zikretmemiş, Abdullah b. Ömer ve İbnü'l-As'ın Peygamberimiz'den (s.a.) rivayetini ravileri zikretmeden Arapçasıyla beraber nakletmiştir.

Ayıntâbî tefsirinde Ezdî'den nakilde bulunmadığından "Tefsir-i Tibyân'da aydur" veya "Ezdî aydur" gibi lafızlar kullanmamıştır.

Ayıntâbî dibacesinde belirttiği üzere Kur'an'ın manasını, Arapça bilmeyenlerin anlamasını gaye edindiğinden sadece meal vermekle yetinmemiş diğer kaynaklardan alıntılarla tefsir yapmıştır. Bu alıntılarında hedef kitlesini

⁴⁴ Zikredilen kaynaklardan yapmış olduğu nakillerle ilgili geniş bilgi için bkz. İyibilgin, *Ayıntâbî'nin Tercüme-i Tibyân Tefsiri*, s. 42-63.

⁴⁵ Ayıntâbî, *Tercüme-i Tefsir-i Tibyân*, II, 2-3; Beğavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, II, 192.

ve tefsiri yazma gayesini göz önünde bulundurarak, kaynaklarda verilen bilgilerin tamamını değil, ayetin anlaşılmasına yeterli olduğunu düşündüğü kadarını tercüme etmiştir. Kıraate dair bilgileri zikretmemiş, 'rab ve dil kurallarıyla alakalı bilgileri almadan, bazen manaya etkisini dikkate alarak kelimelerin izahına dair bilgilere yer vermiştir.

Mesela Ayıntâbî Sebe suresi 34/19. "*Ey Rabbimiz! Yolculuğumuzun konakları arasını uzaklaştır.*" ayetinin tefsirinde Beydâvî'den alıntı yapmış, tefsirinin tamamını nakletmemiştir. Beydâvî, İbn Kesir, Ebu Amr ve Haşim'in *بع* diye, Yakub'un *باعد* diye haber lafzıyla okuduğunu belirtmektedir.⁴⁶ Bu iki okuyuşa göre haber ve istek manalarının mevcut olduğunu ifade etmektedir. Ayıntâbî burada istek manasına göre tefsirde bulunmuş. Kıraata dair bilgileri vermemiştir.⁴⁷

Ayıntâbî bir ayeti sadece kaynaklardan birinden alıntı yaparak tefsir ettiği gibi birden fazla kaynaktan alıntı yaparak da tefsir etmiştir. Mesela Duhan suresinin faziletine dair hem Beğavî'den hem de Beydâvî'den bir rivayet zikretmektedir. Beğavî'den şu rivayeti nakletmektedir; "Peygamberimiz (s.a.) aydur; bir kimse ki gecede Duhan suresini okuya sabaha değin yetmiş bin melek onun için istiğfar ede."⁴⁸ Beydâvî'den ise şu rivayeti nakletmektedir; "Peygamberimiz (s.a.) aydur; bir kimse ki Cuma gecesinde Duhan suresini okuya bütün günahları mağfur olduğu halde sabaha erişir."⁴⁹

İsim zikrederek veya zikretmeden yaptığı bu alıntılarda mana bütünlüğünü bozmamış, aynı zamanda özellikle isim zikrederek yaptığı alıntılarda kaynağın ifadelerini de metne sadık kalacak şekilde tercüme etmiştir. İsim zikrederek yaptığı alıntılarda, kaynağının ifadelerini metne sadık kalarak tercüme etmesine rağmen, birden fazla kaynağa müracaatla yapmış olduğu tefsirlerde konunun bütünlüğünü bozmayacak şekilde başarılı bir tefsir yapmıştır.

Ayıntâbî öncelikle surelerin Mekkî mi Medenî mi olduğunu belirtmiş, Mekkî surelerdeki Medenî ayetlere, Medenî surelerdeki Mekkî ayetlere işaret etmiştir. Surenin ismi konusunda açıklamalar mevcutsa bunları ele almıştır. Ayetlerin manalarını verirken sadece dil bakımından çeviri yapma gayreti içerisinde bulunmamış, tefsirlerde ifade edilen bilgilerle manayı açıklamıştır. Ayıntâbî alıntıları kısmında zikrettiğimiz gibi nâsîh ve mensuha dair bilgileri

46 Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, III, 603.

47 Ayıntâbî, *Tercüme-i Tefsir-i Tibyân*, III, 369.

48 Ayıntâbî, *Tercüme-i Tefsir-i Tibyân*, IV, 125; Beğavî, *Me'âlimu't-tenzîl*, IV, 155

49 Ayıntâbî, *Tercüme-i Tefsir-i Tibyân*, IV, 125; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, III, 223.

Süyûtî'nin *el-İtkân* adlı eserinden nakletmiş olmasına rağmen, tefsirinin geneline hâkim olan metoda uygun olarak Kur'ân-ı Kerim'deki nâsîh ve mensuh ayetleri Beğavî ve Beydâvî tefsirlerinden almıştır.

Fatiha suresinde surenin ismi konusundaki görüşlere yer vermiştir. Fıkhi konularla ilgili ayetlerde fıkhi meselelere yer vermiş, mezhep imamlarının özellikle İmam-ı Azam ve İmam Şafii'nin görüşlerinin zikretmiştir. Kaynak olarak kullandığı tefsirlerdeki İsrailiyat haberlerini almış, rivayetlerde çoğunlukla ravi zincirini zikretmemiştir. Tasavvufi içerikli edep ve ahlaka dair kıssalara da yer vermiştir. Yer ve şahıs isimleriyle ilgili bilgileri zikretmiş, Kur'ân'daki kıssaları İsrailiyat bilgilerinden faydalanarak teferruatlandırmıştır. Surelerin sonlarında faziletlerine dair rivayetleri zikretmiş, zayıf ya da kuvvetli olması yönünden değerlendirmemiştir.

Ayıntâbî, peygamberlere ve geçmiş milletlere ait kıssalarını tefsir ederken, Kur'ân'da sarahaten bildirilmemiş olan yer, zaman ve şahıslarla alakalı bilgileri zikretmiştir. Aynı zamanda kıssalarla ilgili tarihi bilgilere de yer vermiştir. Bu, Kur'ân'daki kıssaların tarihi gerçeklere uygunluğunu ortaya koyması yönüyle değerlendirilebilir. Bir de insan aklı, buna benzer teferruatlar konusunda merakına yenik düşmektedir. Ayıntâbî tefsirinde bu konuda bilgiler vermekle okuyucunun dikkatini çekmiştir.

Ancak bu tür bilgilerin kaynağı genellikle israiliyata dayanması yönüyle sıhhat bakımından tetkike ihtiyaç duymaktadır. Mesela Sad suresi 34. ayetin tefsirinde Hz. Süleyman'ın tahtını bir şeytanın ele geçirmesi ve 40 gün onun yerine hükmetmesi ve bunun sebebi ile ilgili Vehb b. Münebbih'ten bir rivayet zikretmiştir. Bu rivayet İslam akidesine uygun değildir.⁵⁰

Ayıntâbî akâidle ilgili konularda ehl-i sünnet ve'l-cemaat görüşünü savunmuştur. Ru'yetullah, kabir azabı, şefaat, mizan, cennet, cehennem, büyük günah gibi konularda mutezilenin görüşlerini eleştirmiş, ehl-i sünnet ve'l-cemaat'ın anlayışına uygun tefsir yapmıştır.

Sonuç

Tercüme-i Tibyân tefsiri bazı kütüphanelerde ve bibliyografi kaynaklarında Şeyhülislam Muhammed b. Mahmud'a atfen kaydedilmiş olmasına rağmen Muhammed b. Hamza el-Ayıntâbî'ye aittir.

Tercüme-i Tibyân Tefsiri, bazı bibliyografya kaynakları ve Osmanlı döneminde yapılan Türkçe tercümeleri inceleyenler tarafından Hızır b. Abdurrahman el-Ezdi'nin *Tibyân* tefsirinin tercümesi olduğu ileri sürülmüş olmasına rağmen, Muhammed b. Hamza el-Ayıntâbî tarafından, başta Beğavî, Beydâvî ve Râzi tefsirleri olmak üzere, Süyûtî'nin *el-İtkân*'ı, Semerkandi'nin *Bustânü'l-*

50 Ayıntâbî, *Tercüme-i Tefsir-i Tibyân*, IV, 45-47.

'ârifîn ve tenbîhu'l-gâfilîn'i, Gazzâlî'nin *İhyâ-u ulûmu'd-dîn'i*, İbn Arabî'nin *Futuhât-ı Mekkiyye'si*, Şarani'nin *Levâkîhu'l-Envâr'ından* tercümelerle hazırlanmış, Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe bir tefsiridir.

"Tibyân" kelime anlamıyla açıklama demektir. "Tercüme-i Tibyân" ise açıklamaların tercümesi anlamına gelir ki kanaatimize göre bu da Ayıntâbî'nin tefsirini yaparken kullandığı metodu açıklayan bir tabir olur. Belirttiğimiz gibi Ayıntâbî tefsirini yazarken zikrettiğimiz kaynaklardan tercümeler yapmıştır. İşte "Tercüme-i Tibyân" ismiyle zikrettiğimiz kaynaklardaki açıklamaları tercüme ettiğini ifade etmiş olmaktadır. Dibâcesinde tefsirini yazarken öncelikle (daha fazla kullandığı için) *Tibyân* tefsirini tercüme ettiği ifadesi, tefsirine verdiği isimle birleşince Hızır b. Abdurrahman el-Ezdî'nin tefsirinin tercümesi olduğu yanılığısına yol açmıştır. Hâlbuki vermiş olduğumuz örneklerden, *Tercüme-i Tibyân* tefsirinin kaynaklarından ve tercüme, tercüme çeşitleri maddesinde zikretmiş olduğumuz açıklamalardan *Tercüme-i Tibyân* tefsirinin tek bir tefsirin tercümesi olmadığı açıkça anlaşılmaktadır.

Ayıntâbî Hızır b. Abdurrahman el-Ezdî'nin tefsirini yazarken kullanmış olduğu metodu kullandığından buna işaret etmek maksadıyla da bu ismi tercih etmiş olabilir.

Osmanlı ulemasında eserlere şerh, hâşiye ve talik yazmak sık kullanılan bir yöntem olduğundan tefsir alanında da Beydâvî, Zemahşerî ve Râzî'nin tefsirlerine şerhler ve hâşiyeler yazılmıştır. Diğer taraftan Arapça yazılan tefsirlerin yanı sıra bazı tefsirlerin tercümeleri de yapılmıştır. Ayıntâbî *Tercüme-i Tibyân* tefsirini yazarken birden fazla eserden tercümeler yapmış ve bu tercümelerle tefsirini tamamlamıştır.

Tefsir ilmiyle fazla meşgul olması nedeniyle *Tefsiri* lakabıyla meşhur olan Ayıntâbî'nin, Padişahın Kur'ân'ın tercüme edilmesi emrini yerine getirirken, kendi bilgi hazinesi ve tefsir bilgisini, kendi cümleleriyle ifade etmek yerine, belli kaynaklara müracaatla tercüme yaparak tefsiri ortaya koyması, Kur'ân tefsiri konusunda hataya düşme korkusu ve hassasiyetinden kaynaklanmış olabilir. Çünkü alıntılarındaki tercümeleri bu konuda yeterli bilgiye sahip bir âlim olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer taraftan zikretmiş olduğumuz farklı kaynaklardan nakillerde bulunması tefsir konusundaki tercihlerini de ortaya koymaktadır.

Ayıntâbî'nin tefsirinde ana kaynak olarak kullandığı kitaplar medreselerde okutulan ders kitaplarıdır. Ayıntâbî de müderris olduğu için bu medrese ders kitaplarını tefsirine ana kaynak yapmıştır. Bu yönüyle padişahın arzusuyla hem halkı Kur'ân'la buluşturmuş, hem de medrese tahsilinde okutulan kitaplarla bilgilendirmiştir. Hem muhtasar olması hem de muhatabı olan

halkın anlayabilmesi için zikretmiş olduğumuz kaynaklardan bilgileri birebir nakletmemiş, gerekli gördüğü kısımları aktarmıştır. Ancak ahirete dair bazı meselelerde muhatabın anlamasını kolaylaştırmak için müşahhaslaştırma hususunda zayıf rivayetleri nakletmesi, halkın ilgisini çekecek İslam akidesiyle bağdaşmayacak bazı kıssaları tefsirine alması gibi konularda tenkide açıktır.

Osmanlı döneminde meşhur olan bu tefsir kitapları medrese müfredatına dâhil olduğu için Ayıntâbî tarafından ana kaynak olarak tercih edilmiştir. Halkın anlayabileceği bir üslupla yazılmış olması nedeniyle de Ayıntâbî tefsiri, hem el yazması olarak hem de matbu olarak pek çok defalar istinsah edilmiş ve insanlar tarafından bu tefsirin bir nüshasına sahip olmak şans olarak addedilmiştir. Hamidullah'ın (v.2002) söylediği gibi *Tercüme-i Tibyân* tefsirinin mazhar olduğu bu ilgi ve teveccüh kendisinden sonra pek çok Kur'ân tercümesi ve mealinin yazılmasına önderlik etmiştir.

Kaynakça

- Âkifzâde, Abdurrahman el-Amâsî, *Kitâbü'l-mecmû' fi'l-meşhûd ve'l-mesmû'*, Millet Kütüphanesi Millet Kütüphanesi, (Ali Emiri Arabi), nr. 2527.
- Arpa, Recep, *Ayıntâbî Mehmed Efendi'nin Tibyân Tefsiri ve Osmanlı Toplumundaki Yorum Değeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2005.
- Ayıntâbî, Muhammed b. Hamza ed-Debbağ es-Sivâsî, *Tercüme-i Tefsiri-i Tibyân*, İstanbul: Sultaniye Matbaası, 1283.
- Aydar, Hidayet, *Kur'ân-ı Kerîm'in Tercümesi Meselesi*, İstanbul, 1996.
- Aydüz, Davut, *Tefsir Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, İstanbul: Işık Yayınları, 2000.
- Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin esmâu'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*, İstanbul, 1955.
- Beğavî, Ebu Muhammed el-Huseyn b. Mes'ud el-Ferrâ, *Me'âlimu't-tenzîl*, (thk; Halid Abdurrahman el-Ak), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1987/1407.
- Beydâvî, Nasruddin Ebu'l-Hayr Abdullah b. Ömer, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, Şeyhzâde Hâşiyesi, İstanbul: Hakikat Kitabevi, 1991.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi Tabakâtü'l-Müfessirîn*, İstanbul, 1973.
- Bırışık, Abdülhamit, "Osmanlıca Tefsir Tercümeleri ve Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin Mevâhib-i Aliyye'si", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, XVII/1, Ankara, 2004.
- Brockelmann, Carl, G.A.L, Leiden, 1375/1956.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, Yedinci Baskı, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Cevherî, İsmail b. Hammad, *es-Sihâh*, Birinci Baskı, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1998.
- Cürcânî, Seyyid Şerif, *Kitâbu't-ta'rifât*, Beyrut, 1988.
- Çalışkan İsmail, "Tefsîrî Mehmed Efendi'nin Tefsîr-i Tibyân Adlı Eserinin Osmanlı Dönemi Tefsir Faaliyetlerindeki Yeri ve Dönemin Siyasi-Sosyal Yapısı İçin Anlamı", *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları -I-*, İlim Yayıma Vakfı, 1. Baskı, Haziran 2011.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul: Eser Yayınları, 1971.

- Ezdî, Hızır b. Abdurrahman, *et-Tibyân fî tefsîr'il-Kur'ân*, Süleymaniye Kütüphanesi, nr. 244, H. 726; Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, HK. 3506.
- Girîdî, Sırrı, *Tabakât ve Âdâb-ı Müfessirîn*, İstanbul: Der Saadet Matbası, 1302.
- _____, *Sırr-ı Furkân/Tefsîr-i Sûre-i Furkân*, İstanbul: Dersaadet Matbası, 3. baskı, 1312.
- Hamidullah, Muhammed, *Kur'ân Tarihi ve Türkçe Tercüme Bibliyografyası*, haz. Sait Mutlu, İstanbul: Yağmur yayınları, 1965.
- _____, *Le Saint Coran*, Paris, 1989.
- Hüseyn Kazım Kadri, *Türk Lügati (Dili), Türk Dillerinin İştikakı ve Edebi Lügatleri*, İstanbul, 1928.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâleddîn, *Lisânü'l-arab*, Beyrut, 1374.
- İyibilgin, Orhan, *Ayınâtî'nin Tercüme-i Tibyân Tefsirinin Muhteva ve Metod Bakımından Değerlendirilmesi*, Kastamonu, 2013.
- Kefevî, Ebu'l-Bekâ el-Hüseynî, *Külliyât*, 'Tercüme maddesi', Bulak, 1253.
- Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-müellifin: terâcimu musannifi'l-müellifi'l-kütübi'l-arabiyye*, Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1957.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul: Matbaa-i Amire baskısından tıpkıbasımdır, 1308.
- Müstekimzâde, Süleyman Saadettin, *Daohatü'l-Meşâyih Osmanlı Şeyhü'l-İslamları Biyografileri*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1978.
- Nüveyhid, Adil, *Mu'cemü'l-müfessirîn min sadri'l-islam hatta'l-asri'l-hâdir*, Beyrut: Müessesetu Nuveyhizi's-Sekafî, 1986/1406.
- Rıdvan Nafiz ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Sivas Şehri*, İstanbul, 1928/1367.
- Sâmi, Şemseddin, *Kâmusu'l-a'lâm* İstanbul, 1308.
- Şeyhî, Mehmed Efendi, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye ve zeyilleri: Vekâiyü'l-fudalâ*, nşr. Abdülkâdir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Süyûtî, Celaleddin, *el-İtkân fî ulûm'il-Kur'ân*, Kahire: Dârü't-Türas, 3. baskı, 1985.
- Tehânevî, Muhammed Ali, *Keşşâfu istilâhâti'l-fünûn*, İstanbul (Ofset), 1984.
- Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Hüseyni el-Vasiti, *Tâcu'l-arûs*, Mısır, 1306.
- Zehebî, Muhammed Hüseyn, *et-Tefsîr ve'l-mufessirûn*, Beyrut: Daru İhyai't- Türâsi'l-Arabî, ts.
- Zirikli, Hayreddin, *el-A'lâm: kâmusu terâcimi li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâi mine'l-arab ve'l-müstağribîn ve'l-müsteşrikîn*, 2. Baskı, Kahire: Matbaatu Kustasus, 1954.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazim, *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire: Daru'l-Hadis, ts.

Ek 1- Süleymaniye Kütüphanesi 244 numarada kayıtlı nüsha (Fatiha Suresi Baş Kısmı)

ویدرج وقرآنه وغطان وفسا وعثمان وطلب وبنی حنیفة وطلبی و فاسر بن صعصعة
 وواسر ومن بنه وفتیق وحنزانم فالقرآن والنسفة والحنیفة والسویابة والروم وبربر
 والقبط والعمالقة فالقرآن نزل بهذه اللغات كلها وانزلها واعظمها لغة قريش
القول في الاستعاذة • اعلم انه اذا اراد القارئ ان يقر القرآن فليستعذ بالله من
 الشيطان الرجيم ومعنى اهوذ بالله اي اعتمه بالله او استعج بالله واستحس بالله من الشيطان
 والشيطان اسم بكلمة معطر وذم من رحمة الله ثم ذم بالعمية من الجن والانس وهو مشتق
 من شاطئ بسيط اذا تجرد واحترق والتمب وقيل من شفق اذا بعد والوجيم بمعنى المعقول
 معناه المرجوم اي المطرود الماحون المنتنوم واحصل الوجد الرمي والطرده **سورة**
فاتحة الكتاب • وسميت فاتحة الكتاب لان الكتاب العزيز مفتوح بها والان
 الصلاة تفتح بها وسميت ام القرآن لانها اصله واصل كل شيء امه كما سميت مكة ام القرى
 لان الارض دحيت من تحتها وفضلها ونشرها وسميت بالسمع المشافي لانها سبغ ايات
 من المشافي والمشافى هو القرآن وقيل لها مشافي لانها تنقي في كل صلوة وقيل لان
 ضمها تنادى وضمها دعا وقيل لان ضمها من العبد وضمها من الرب كما روى ابو هريرة
 عن النبي صلى الله عليه وسلم ان الله تعالى قال قسعت الصلاة بيني وبين عبدى مضين
 فاذا قال العبد الحمد لله رب العالمين يقول الله حمدني عبدى فاذا قال الرحمن الرحيم
 يقول الله اتعبدني عبدى فاذا قال مالك يوم الدين يقول الله تحددني عبدى فاذا قال
 اياك نعبد واياك نستعين قال الله تعالى هذه الآية بيني وبين عبدى فاذا قال
 اهدنا الصراط المستقيم الى اخر السورة قال الله تعالى سألني عبدى وابعدني ما سأل
 وهو مدينة وقيل مكة وقيل بئر بكة واتزلت بالمدينة ومي سبغ ايات
 وحس وعشرون كلمة ومائة وثلاثة وعشرون حرفا وقيل انها اول ما نزل من
 القرآن وذلك ان النبي صلى الله عليه وسلم كان اذا برز من موضعه سجع ماديا يناديه
 يا محمد فاذا سجع الصوت والى هذا رواه فقال له ورقة بن نوفل اذا سمعت النداء
 فانت حتى تسجع ما يقول لك فقال فلما خرج سجع النداء فقال ليك فقال له انتم
 ان لا اله الا الله واسمهم ان محمد رسول الله ثم قال له قل الحمد لله رب العالمين الى
 اخر هذا قول علي بن ابي طالب لوم الله وجهه • وروى عن عبد الله ابن عمر و
 ابن العاص ان رجلا اتى النبي صلى الله عليه وسلم فقال يا رسول الله ما اجز من
 عمل ولذة القرآن قال رسول الله صلى الله عليه وسلم القرآن كلام الله تعالى لا غاية
 له فنزل جبريل عليه السلام وقال يا محمد رب العزة يتراكم السلام ويقول
 من عمل ولذا واحدا القرآن فكما تخرج البنت عشرة الاف حجة وتمر عشرة
 الاف عمرة واعتق عشرة الاف ذبيحة من ولد اسمعيل وعز اعشرة الاف غزوة

فصل في
 تفسير
 سورة
 الفاتحة
 التي
 هي
 اول
 سورة
 القرآن
 التي
 نزلت
 في
 مكة
 وهي
 من
 سورة
 المدثر
 التي
 هي
 اول
 سورة
 القرآن
 التي
 نزلت
 في
 المدينة
 وهي
 من
 سورة
 الفجر
 التي
 هي
 اول
 سورة
 القرآن
 التي
 نزلت
 في
 المدينة
 وهي
 من
 سورة
 الفجر
 التي
 هي
 اول
 سورة
 القرآن
 التي
 نزلت
 في
 المدينة

Ek 2 - Kastamonu İl Halk Kütüphanesinde kayıtlı nüsha (Fatiha suresi baş kısmı)

سُورَةُ الْفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَهِيَ سَمِعَ آيَاتِهِ حِكْمِيَّةٌ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

استیسوره فاتیحه کتاب دنیلدی زبیرا که قرآن آنکه افتتاح وابتداء اولنشد و دخی ام القرآن دنیلدی زبیرا که اوله قرآنک اصلیح رکه قرآن آنکه بشلاندى و دخی اكا اساس دنیلدی زبیرا که اول قرآنه اولان معانیك جمله سنی شتخلدر که اول حکم نظریه و احکام عملیه درکه آنکه طریق مستقیم شلوك ایله بلور و مراتب شعریه و معانیك اشتقاییه اطلاع اولور و بودوخ اچیلگون اكا سورة الكنز و سورة الواضیة و الکافیة دخی دنیلدی و سورة الحمد و الشکر و الدعاء و یعام المشایخ دخی دنیلدی اول آنلری شمل اولدو عیون و سورة الصلوة دخی دنیلدی انک نمازده قرآن واجب و یسبح اولدو عیون و سورة الشکر و الشفاء دخی دنیلدی زبیرا بیغیر محمد علی سلام فاتیحه هر داء شفعا دردی و سورة سبعم اشع المضاف دخی دنیلدی زبیرا اول بالاتفاق بدی آیتدر بسما له یا اذن آیت عدا یدنلر تحت علمهم باشقیه ایله دکدر دیدی و تعضیلر بعد و الحمد لله رب العالمین جمله بر آیتدر دوب تحت علمهم دخی جمله سن بر آیت دردی و یاخود اول ایکی کره نازل اولدو عیون اكا مضاف دنیلدی که انک بر کره سی حکمده نماز وض اولدو غتره و تر کره دخی حدینه ده قبله انک کعبه سی تحویل اولدو کعبه ایلی و یاخود اول نمازک ایکی رکعتده وض اولدو عیون اكا مضاف دنیلدی لکن صحیحی بودر که اول کتب اوله سبحان الله الرحمن الرحیم معناه او تورین و باشلرین اول انه تعالی انک اعظم که انک عظمت و جلالته ناطرون محتر لدر و دنیا ده کافیه خلقه لائق و تقع ایصاله رحمت ایدجیدر و یوم قیامتده خاصیه مؤمنلره غفویة محقرینی عفوایله و جنتده هر برینی نوا به ایصاله رحمت ایدجیدر بشکله ده اختلاف ایتدیلر بعضلری انی نه ناکدون ونه ساش سورة لرون آیه دکدر دیدی مکتظوده یازلسی سورة لرون بنی فصل اچون و تبریکه آنکه ابتداء اولنسون اچوندر دیدیکه امام ابوحنیفه و اشعاری اكا ذاهیلدر اول اجدلر انک عندننن نمازده اول جهرایله او قنخاز و بعضلر دخی آینی فاتیحه و هر سورة دن آیتدر دیدیکه اكا امام شافعی و احنالی ذاهیلدر اول اجدلر قرآنی جهرایله او قنخور نماز لوده انک عند نریخ اولدخی جهرایله او قنخور آیت عباس رضی الله عنه دن هر دیدر عیشکله برکستیم بسملیه ترک ایدر کتاب التهدن یوزاون درت آیتی ترک ایدر امام زاری تقی برننه ایدر امام شافعی دیدیکه بسملیه شرقیه سورة فاتیحه اولدننن بر آیتدر نمازده فاتیحه ایله بیلله انک دخی قرآنی واجب اولور و امام حالک و اولو دخی دیدیکه اول سورة غلدرن غیر برنن قرآندن دکدر نمازده نه ستر ا و نه جهرایله او قنخور الا قیام رمضاننن او قنخور اقا امام ابوحنیفه اول نمازده او قنخور دیدی لکن انک سورة اولنده آیه ایدرکن و یادکل ایدرکن ذکر

اعدی و امام احمد